

**ЩАСТЯ У КОХАННІ Й ЩАСТЯ В НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ – НАЙБІЛЬШ ПОТУЖНІ ТА ЯКІСНІ
(до 60-річчя від Дня народження професора Михайла Гродзинського)**

11 липня 2017 року виповнилось 60 років від дня народження Михайла Дмитровича ГРОДЗИНСЬКОГО – доктора географічних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії наук України, лауреата Державної премії України в галузі науки та техніки, завідувача кафедри фізичної географії та геоєкології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Як справжній географ, Михайло Дмитрович завжди подорожує. Мабуть тому вітальне sms-повідомлення від викладачів та студентів КНУ з Говерли «не досягло» шановного ювіляра в День народження, оскільки в цей час він перебував у Китаї. Ми вирішили зустрітись з Михайлом Дмитровичем наприкінці ювілейного року, щоб розпитати про останні події та відкриття у світі географії, а також про майбутні творчі задуми ювіляра.

Але почнемо з самого початку творчого шляху...

? *Вельмишановний Михайле Дмитровичу, Ви народилися в м. Києві. Чим найбільше запам'яталось Вам дитинство, які перші «географічні» спогади, пов'язані з рідним краєм? Як вплинула родина, докільля на формування майбутнього географа?*

Дослідження фітоценозів долини Ірпеня, 1960-і

Хоч й народився я у Києві, та зі свого дитинства більше пам'ятаю та пригадую не стільки рідне місто, скільки приміське селище Ірпінь. Тут разом з дідусем-бабусею я проводив кожне літо на дачі. Щодня ми ходили на річку, до лісу, я ганяв велосипедом з сусідськими хлопцями по сільських вулицях. Ось цей пасторальний ландшафт мого дитинства я й пам'ятаю більше, ніж міський київський. Іншим середовищем мого дитинства, яке, мабуть, вплинуло на те, яким я потім став, був Будинок творчості письменників в Ірпіні. Наша дача була поруч із цим Будинком, дідусь (журналіст) мав там чимало знайомих, ми харчувалися в тамтешній столовій й чимало часу я проводив серед письменницької публіки в парку, більярдній і клубі, де дивися по ТБ футбол. Я тоді мало що розумів з розмов і жартів письменників (й досі не знаю хто там тоді був), але сама атмосфера, яку ці люди створювали, була якоюсь особливою. У тодішньому (1960-ті роки) радянському суспільстві цей

Будинок був острівцем невимушеності спілкування, іронічного ставлення до офіціозу, справжньої культури й, врешті, української мови. Іншим таким острівцем була моя сім'я – науковців-біологів. Тоді я усього цього не розумів, але, мабуть,

підсвідомо відчував, що справжнє й корисне життя повинно відштовхуватись від свободи людини – внутрішньої і зовнішньої.

? *Середню школу Ви закінчили в Києві. Які загальні враження залишилися від навчання у школі? Які шкільні предмети вивчали охоче, а які тільки тому, що майбутній географ повинен все знати?*

Враження від шкільних років не залишаються, вони змінюються з віком людини. Зараз ці роки я пригадую, як радісне, легке й безтурботне життя. А після закінчення школи відчував радість від того що я її врешті закінчив й починається нове «справжнє» життя – менш регламентоване й більше залежне власне від тебе. Щодо улюблених шкільних предметів, то не пригадую, щоб такі були. Я рівно ставився до усіх предметів й вважав, що їх треба знати не тільки задля оцінки. Буквально ненавидів лише один предмет – військову справу. Власне, єдина четвірка в шкільному атестаті у мене й була з «воєнки». Від трійки мене врятувало лиш

те, що я на «відмінно» стріляв. Географію, між іншим, я теж не виділяв як особливо улюблену. Лише у старших класах «вирахував», що саме вона мені найближча.

? *Вступаючи після школи до Київського державного університету імені Тараса Шевченка, Ви обрали географічний факультет. Чому вирішили студіювати географію?*

Географію я обрав з тверезих міркувань, а не через те, що у дитинстві хотів бути мандрівником чи піратом – ніколи цими хлопцями не марив. У старших класах я вже остаточно затвердився в тому, що свобода думок, поведінки і занять – найперша запорука і особистого щастя людини і реалізації її потенціалу. Фізична географія мені здавалась полем діяльності, де цю свободу я одержу. Це – не тільки наука про природу в просторі, це також – самий простір, пізнання якого вимагає міждисциплінарності (а це – свобода від рамок певної науки), подорожі (це – свобода від місця), вибору безлічі невирішених дослідницьких питань (це – свобода творчості). Я також відчував потрібність цієї науки – для природи і для людей. Ніколи не жалкував щодо цього свого вибору. Хоча, і тоді й зараз є науки, які вважаються більш модними й «на вістрі прогресу». Недооціненість географії – не стільки її біда, як біда суспільства та можновладців, які не розуміють її визначального значення для прогресу й гідного людського життя.

? *Якими були перші враження від студентського життя?*

Перші враження виникли в перший день занять, коли він закінчився й ніяких завдань, які треба на наступне заняття зробити, немає. Прослухав лекції, вийшов з корпусу – й ти вільна людина, роби що собі хочеш! Щоправда, зимова сесія змінила це враження, але воно було першим й дуже після школи незвичним. Незвичним після школи було й різноманіття людей, які стали моїми колегами по навчанню на факультеті. Сотню першокурсників склали люди, різні за рівнем освіти, місцем свого народження, життєвим досвідом і навіть віком. Відверто кажучи, з деякими з них я спільних інтересів і поглядів не знаходив, і так і не знайшов. Зараз розумію, що це моя провина. Але й надбав в університетські роки друзів, з якими аж до сьогоднішнього дня дуже близький.

Метеорологічна практика, Канів, 1975

? *Які викладачі та предмети запам'ятались найбільше?*

Викладачів, які тоді працювали на факультеті, я пам'ятаю досить добре. Звичайно, хтось був більш, а хтось – менш яскравим. Але їх абсолютна більшість щиро хотіли нас вчити й кожний робив це так, як вважав за правильне. За це і я, і інші студенти поважали наших викладачів. Нікого не хотів би виділяти серед них – усі вони гідні люди. А от щодо предметів, то розподіл на улюблені та ненависні у мене був. Не любив я суспільні дисципліни, боявся хімії (бо в школі дуже погано її мене вчили), згадана військова справа викликала відразу. Усі географічні предмети і вища математика мені подобались й я з інтересом їх вивчав. Але мало не шоком стало для мене відкриття такої науки, як ландшафтознавство. У школі я про нього не чув, а коли вже в університеті довідався про нього, то одразу ж зрозумів і відчув, що це – моє.

? *У 1979 р. Ви закінчили з відзнакою кафедру фізичної географії географічного факультету. Як розпочався Ваш професійний шлях?*

Професійний шлях почався доволі стандартно як для багатьох науковців. Після студентської лави я пересів на лаву аспірантську. Перепрошую за цю метафору – вона не зовсім вдала. Аспірантура – це не аудиторна чи бібліотечна лавка, а, радше, бігова доріжка з бар'єрами. Щоби дістатися фінішу (захисту дисертації) треба навчитися все робити швидко,

не збиватися з дороги, долати численні перешкоди – бюрократичні, власного незнання певних наукових питань і методів, відсутності належного досвіду тощо.

«Аспірантура – це бігова доріжка з бар'єрами».
Аспірант
М.Гродзинський на дистанції, 1980-і

Регіоном, де я виконував своє дисертаційне дослідження, був Рівнинний Крим. Старші товариші попереджали, що у цьому виборі є ризик, бо природа там не така, як в Середньому Придніпров'ї, яка мені близька й на прикладі якої в Київському університеті вчили географії. Та я не дослухався. Безкрайній степ, сонце, море, самі назви регіонів – Тарханкут, Сиваш, Донузлав приманювали й нашіптували про ту саму волю й свободу, яких я прагнув. Перший ґрунтовий розріз, який я в Криму заклав й взявся описувати, наочно показав мені рівень моєї готовності до самостійної роботи. Такого ґрунту (чорнозему південного) я до цього не бачив й уявлення не мав, як виділити у ньому генетичні горизонти, як цей ґрунт діагностувати. З рослинністю сталася та сама історія – більшість степових кримських рослин були мені зовсім не відомі й я не міг визначити їх видову належність навіть за визначником.

Усвідомивши свою «регіононе придатність», я відклав у бік безпосередні дисертаційні завдання й пішов до людей. Дізнався хто у тому регіоні працюватиме й напросився в експедицію київських геоботаніків, потім – до кримського ґрунтознавчого загону, а ще пізніше – до гідрогеологів з Сімферополя. У кожній з цих експедицій

я працював в Криму по декілька тижнів як технік чи робітник. Там мене й навчили всьому. Причому так швидко й добре, що, наприклад, назви більшості видів трав'яних рослин я знаю латиною, а українською не знаю й досі. Бо від професіоналів вчився – а вони латиною рослини називали.

Так що початок професійного шляху, про який Ви питаєте, був насправді навчанням професіоналізму в польових умовах. Фахівці, з якими я в Криму проходив свою виучку, дуже добре до мене ставились. Я їм жодної користі не міг принести, а вони мене, зовсім незнайому людину, брали в експедиції, увагу приділяли, щиро хотіли допомогти, вчили, пояснювали для того, аби я врешті написав свою дисертацію. Отже, поряд із моїм офіційним науковим керівником Олександром Мефодійовичем Мариничем, наставниками моїх кандидатських пошуків слід би також вважати тих чудових безкорисливих людей. На жаль, з їхніх імен я пам'ятаю тільки Якова Петровича Дідуха – зараз члена-кореспондента НАН України, а тоді молодого кандидата наук, який погодився взяти мене у свою експедицію до Криму й навчив визначати види тамтешніх рослин. А кандидатську дисертацію я захистив навесні 1983 року.

Після захисту дисертації впродовж п'яти років Ви працювали в лабораторії ландшафтної екології науково-дослідної частини географічного факультету, пройшовши шлях від молодшого наукового співробітника до старшого наукового співробітника, завідувача лабораторії. Розкажіть, будь ласка, про цей науковий період...

Саме цей період я вважаю найбільш цікавим, продуктивним і веселим у моєму житті. Наприкінці 1980 – початку 1990-их років названа лабораторія складалась з молодих, розкутих і дуже дружніх ландшафтознавців-ентузіастів, для яких наукові пошуки складали сенс життя, а решта проблем не мали жодного значення. З імен можу навести Сергія Романчука, Людмилу Малишеву, Юрія Щура, Олександра Дмитрука, мою дружину Ольгу. Лабораторія працювала над широким колом наукових проблем – від ландшафтно-екологічних проблем ядерної енергетики до пошуків нафтогазоносних структур в Грузії ландшафтною індикацією. Ми приходили на роботу як на свято й лишалися на ній до пізнього вечора, іноді працювали цілу ніч. Ми вели між собою дискусії на різні наукові теми, разом святкували різні події, разом працювали в експедиціях, разом готували звіти й статті, навіть якщо формально не були членами якоїсь науково-господарської теми. Пригадується, наприклад, як усім колективом за одну ніч розфарбували олівцями дуже детальну ландшафтну карту, розміром десь 2х2 метри, з якою наступного дня мені треба було їхати до Одеси захищати там звіт. У нашій лабораторії працювали на рівних з науковцями й студенти. Це ще більше омолоджувало її дух.

Роботу в лабораторії я суміщав з викладанням. В цей час пощастило організувати численні студентські експедиційні практики – від Карелії та Кольського півострова до Грузії, і

Паміру, від узбережжя Балтики до Сахаліну та Курильських островів. Відверто кажучи, ці практики я організував не тільки для студентів, а й для вдоволення власного потягу до нових незвіданих країв.

? *Як розпочалася ваша педагогічна діяльність в університеті?*

З науково-дослідної лабораторії ландшафтної екології я перейшов до викладацького штату кафедри фізичної географії. У 1989 році став на ній доцентом. До цього рік проходив наукове стажування в Східній Німеччині, де пощастило спілкуватись з такими відомими геоекологами, як Ханс Ріхтер, Гюнтер Хаазе, Еберхард Німанн. У Німеччині я ґрунтовно ознайомився з ландшафтною екологією – наукою, яка тоді швидко набирала популярності в Європі. По поверненні до України я започаткував однойменний курс на факультеті, потім – написав підручник з цієї дисципліни й викладаю її по сей день. Мушу, однак, зізнатися, що ландшафтна екологія, яку я в 1990-ті роки викладав як доцент, й ландшафтна екологія, яку я зараз викладаю як професор – це фактично зовсім різні курси. Справа не в тому, що за цей час викладач змінився, сама ця наука зазнала кардинальних змін.

? *Розкажіть, будь ласка про роботу над докторською дисертацією, чи важко було поєднувати викладацьку роботу та наукові пошуки?*

Над докторською дисертацією я працював без «відриву від виробництва», тобто – не брав докторантури. Й інколи справді було важко поєднувати декілька видів діяльності – викладацьку, науково-дослідницьку, інші обов'язки, яких усе більшало. До того ж, 1990-ті роки були дуже важкими й заробляння грошей на життя стало дуже непростим питанням. Доводилось витратити час і зусилля на виконання проєктів, які були не надто цікаві в науковому відношенні, але давали засоби для існування. Та врешті все вдалось подолати, й докторську дисертацію я захистив у 1994 році. Її тема була – стійкість геосистем до антропогенних навантажень.

? *У 1995 році Ви стали професором, завідувачем кафедри фізичної географії та геоекології, Над якими проблемами працює ваша кафедра, яку Ви очолюєте вже понад два десятиліття? Які творчі задуми на майбутнє?*

Я й справді – один із завідувачів цієї давньої кафедри, які мають найбільш поважний стаж її очолювання. Два десятки років, поки я завідую кафедрою, – це строк, за який дуже багато чого змінилось у науці, суспільстві, і навіть у природі. Проблеми та завдання, які були нагальними, коли я очолив кафедру, зараз не сповна відповідають сучасним вимогам і віянням.

В 1990-ті роки колективу кафедри здавалось за важливе посилити гуманістичний напрямок у фізичній географії, повернути її «обличчям до людей», звернутись до питань сприйняття і краси ландшафту, його етнічних, історичних, культурних складових, духовних цінностей. Це мало й соціальне значення – у період затвердження України як незалежної держави важливо було, щоб її молоді громадяни відчули і розуміли Україну не лише як територію з її природними ресурсами, а й як рідну землю з її незліченими духовними багатствами. Відповідно, були запроваджені такі курси, як «Гуманістична географія», «Історичне ландшафтознавство». «Етногеоекологія», «Естетика ландшафту» тощо. Інший напрямок географічної науки та освіти на кафедрі був тоді пов'язаний з інтеграцією екологічного та географічного підходів до розуміння природи. Тоді ми читали такі курси, як «Ландшафтна екологія», «Агроекологія», «Урбоекологія», «Екологія людини». Названі проблеми та відповідні їм навчальні дисципліни важливі й зараз. Але, поряд із ними з'явилися, чи лише зароджуються, тенденції розвитку географії та суспільних запитів на неї, яких донедавна ще не було. Саме ці тренди й визначатимуть майбутній образ фізичної географії й те, чим вона буде потрібною людям.

Зараз, мені здається, ми наближаємось до «інженерно-технологічного повороту» природничої географії. Вирішення проблем охорони довкілля, розважливого використання його ресурсів і послуг вимагає ретельних розрахунків, використання і проектування нових технологій. Причому лише до геоінформаційних технологій і систем справа зовсім не зводиться. ГІСи, звичайно, потрібні, але є й інші технології природокористування, природоохорони та природопізнання. Якщо ми хочемо, щоб природнича географія стала в один ряд із науками, які використовують те, що іменується «високими технологіями», то ми маємо нагально звернутись до технологічного оснащення нашої науки. Інакше – можна безнадійно відстати від авангарду.

На Заході просунулись далі нас у цьому напрямку, й випускники-географи тамтешніх провідних університетів упевнено володіють суто інженерними і технологічними навичками проектування, управління, оптимізації природних територіальних процесів і систем. У нас в цьому відношенні ще дуже багато треба зробити. Кафедра має намір рухатись у цьому напрямі, хоча є на цьому шляху чимало труднощів. Важливо, при цьому, зберегти досягнутий рівень гуманістичності географії. Щоби технології не стали «бездушними», а працювали на людину як, насамперед, духовну істоту з усіма її запитами і навіть мріями.

❓ Ви написали перший у слов'яномовних країнах університетський підручник з ландшафтної екології. Розкажіть, будь ласка, про Ваші дослідження у цій науці.

Так, перший мій підручник з ландшафтної екології був виданий 1993 року, а через 20 років, 2014 року вийшов друком мій інший підручник з цієї науки. Ландшафтна екологія в її сучасному розумінні – наука, яка не стільки поєднує територіально-географічний і функціонально-екологічний стилі вивчення природи, скільки вивчає територіальну гетерогенність простору з точки зору її значень для певних суб'єктів. При цьому суб'єктом розуміється не тільки людина, а будь-яке джерело активності у ландшафті, існування, зміни та територіальне поширення якого залежить від ландшафту й який своєю діяльністю, чи самим своїм існуванням впливає на ландшафт. Під таке визначення підпадає не лише людина і тварини, а й рослинність і деякі абіотичні процеси – наприклад ерозія, міграція хімічних елементів і сполук. Ландшафтною екологією ландшафт вивчається не «як такий», а з точки зору певного суб'єкта. Такий погляд відкриває чимало цікавих перспектив, у тому числі – важливих з суто прикладної точки зору. Я намагаюсь розвивати напрям ландшафтної екології, який був названий регіональним. Це – доволі складна робота, оскільки ландшафтна екологія зародилась й розвивалась як наука, що зосереджена переважно на територіальних структурах і процесах локального масштабного рівня. Більшість її теоретичних положень і методів були розроблені на прикладі й для вивчення невеликих за розміром територій. При перенесенні цих ідей і методів на більші території не тільки виникають непрості методичні питання, а й постають зовсім нові проблеми, бо ландшафт у регіональному масштабі грає своїми іншими гранями.

❓ У 2010 році Ви стали членом-кореспондентом Національної академії наук України. Розкажіть про Академію, яка її роль у розвитку сучасної науки, суспільства.

Роль Академії наук у самій науці й у державі – непросте питання. Непростим воно стало через те, що розмірковувати над ним стали люди, далекі від науки й від наукових академій. При цьому вони здебільшого спираються на «міжнародний досвід», згідно з яким мало не вся наука робиться в університетах, а академії наук якщо в державі й існують, то лише як клуби для зустрічей сивочолих науковців. Така точка зору невірна. По-перше, у багатьох розвинених державах, наприклад у Франції, існують впливові академії наук зі своїми науково-дослідними установами. Тобто, там діє організація науки загалом подібна до тієї, що існує у нас. Але справа навіть не в цьому. Це може видатись дивним, але, попри те, що наука спрямована на пошук нового й працює на майбутнє, сама вона як інститут, як феномен ґрунтується на традиціях і на тому, що я б назвав «здоровим консерватизмом». Адже наукові відкриття не виникають на голому місці, вони виростають зі знань – неважливо чи їх прийняття, чи критики. А знання – це збережені у різній формі наукові досягнення та відкриття. Це їх консервація, що у перекладі з латини – збереження, підтримання. Тому багато форм науки мають вигляд традицій (а це консерватизм). Ми не помічаємо наскільки пронизана наукова діяльність традиціями, традиційними формами, як ми віддаємо данину традиціям у пошуках нових наукових фактів і теорій. Руйнуючи традиції, ми не боремося за нове, а підриваємо базис створення нового.

Після цього пасажу перейду до ролі Національної академії наук України в науці. Ця академія має багату історію – у 2018 році будемо відмічати її сторіччя. Отже від часу УНР й дотепер наука в Україні розвивалась в структурі Академії наук. Поряд із нею існувала університетська наука, а деякий час (хрущовський) потужною була й так звана «відомча наука», тобто інститути, що належали окремим міністерствам. Відомча наука була утворенням доволі штучним й відмерла. Натомість наука в інститутах Академії наук і наука в університетах довели свою продуктивність. Врешті склалась система, в якій ці дві організаційні форми науки і дві традиції (академічна та університетська) виконують свої ролі, доповнюючи одна одну. В їх одночасному існуванні можна бачити чимало позитивних

моментів для розвитку науки – наявність декількох наукових шкіл зі своїми традиціями і лідерами, конкурування альтернативних точок зору, зосередження зусиль на різних наукових напрямках тощо. Ці елементи пришвидшують пошук істини. Головне ж полягає в тому, що в Україні, як і в багатьох інших державах, така двокомпонентна структура науки стала традиційною. В ній як академічні, так і університетські вчені успішно роблять спільну справу. Причому з обопільною користю для себе. Руйнування цієї структури було б знищенням глибокої системотворчої традиції української науки. Крім непоправної шкоди для неї це нічого не принесе.

Я – представник університетської науки, але мені важко уявити якою була б сучасна українська географія без Інституту географії та деяких інших дотичних до географії інститутів Національної академії наук України. Напевно, що така географія була б біднішою й набагато менш розвиненою. Отже, заклики щодо згортання Академії наук, передачі її установ до університетів, про що я вже згадував, було б колосальною помилкою.

З Вчителями: членом-кореспондентом НАН України, професором О. М. Мариничем та членом-кореспондентом НАПН України, професором П. Г. Шищенком

? *Михайле Дмитровичу, Ви активний учасник багатьох міжнародних проектів та міжнародних експертних груп, представляли уряд України на міжурядовій нараді Ради Європи з Європейської ландшафтної конвенції, проводили дослідження в Кембриджському університеті (Англія), Університеті Дартмус (США), читали лекції в університетах Європи, США, Південної Кореї... Які Ви побачили відмінності між вітчизняною та зарубіжною географічною наукою та освітою ?*

Відмінності у науці менші, ніж в освіті. Адже сучасна наука значною мірою інтернаціоналізована. Інтернет та міжнародні наукові проекти зробили свою справу. Теоретичні проблеми природничої географії, якими зараз займаються наші та зарубіжні вчені, загалом ті самі. Методи їх вирішення також однакові й значною мірою ґрунтуються на ГІС – як за кордоном, так і у нас. Відмінності існують не в проблематиці та методології географії, а у рівні забезпечення та умовах наукової творчості. Зарубіжний науковець, починаючи з магістрів і аспірантів, має незрівнянно більші можливості для наукової роботи, ніж наші доктори наук і професори. Лабораторна база, експедиційне обладнання, доступ до інформації, можливості участі у наукових конференціях тощо – всі ці та інші умови наукової роботи знаходяться в Україні та за кордоном на неспівставних рівнях. Ця

Професор Сеульського університету М. Гродзинський

тема настільки болюча й неприємна для мене, що я краще її омину. Щодо університетської географічної освіти, то вона відзначається надзвичайним різноманіттям. В кожній країні ця освіта своя, й порівняти, скажімо, Сеульський університет з Кембриджським чи Гарвардським просто неможливо. Отож говорити, що якась національна географічна освіта краща, а якась – гірша, я б не хотів. Зміст і форми цих освіт вироблялись навіть не десятиліттями, а століттями й найкраще відповідають ментальності, традиціям, потребам відповідної нації. Перенесення кембриджського досвіду на український, корейський і навіть американський ґрунт завершилося б повним фіаско. Тому я зі скепсисом сприймаю спроби уніфікації вищої освіти з так званим Болонським процесом включно. За своєю логікою, вітчизняна географічна освіта – дуже непогана. Звичайно, є у ній елементи, які треба відкоригувати, або й відмовитись, є елементи, яких варто було б додати. Але загалом, система цієї освіти давала добрі результати, тобто – справді кваліфікованих географів. Біда сучасної української вищої географічної освіти в тому, що рівень її фінансування не дає змогу реалізувати закладений у ній потенціал. Без належних практик, лабораторної бази тощо, жодна система освіти не дасть географа-професіонала. Ось про це варто було б нашим керівникам від освіти думати, а не про те, як перейняти чийсь зарубіжний досвід, чи як би цю освіту реформувати аби вона менше коштувала грошей.

? *Ви є автором багатьох наукових монографій. Ваша монографія «Пізнання ландшафту: місце і простір» у 2-х томах, що вийшла у 2005 році, при всій своїй фундаментальності, читається легко й цікаво. Розкажіть про цей проект.*

Збирати матеріал до цієї монографії я почав з 1997 року, коли за грантом Королівського товариства Великої Британії ціле літо виконував дослідження в Кембриджському університеті. В тамтешній бібліотеці (а там вражаюча атмосфера), а також в бесідах з кембриджськими професорами (вони теж вражають) я зміг ознайомитися з напрямками вивчення ландшафту й з такими його тлумаченнями, які тоді в Україні зовсім не побутували. Через два роки я знову опинився за кордоном – цього разу в США, де за грантом Фулбрайта близько року працював над осягненням поняття ландшафту. Власне, там у мене й визріла ідея написати ґрунтовну й розлогу книжку про нього. Я працював над нею мало не 10 років й цікаво те, що зовсім небагато сторінок написав у Києві. Викладання, завідування кафедрою, робота над різними проектами, інші обов'язки, – усе це не давало можливості зосередитись на цій книзі. Писав її влітку – переважно в Криму. Туди я приїздив не заради сонця й моря, а для зосередженої роботи над монографією.

? *Ви викладаєте курси "Основи ландшафтної екології", "Біологічне та ландшафтне різноманіття", у Вас багато послідовників, учнів, аспірантів. Що б Ви побажали їм на початку наукового професійного творчого шляху?*

За великим рахунком, початок професійного шляху мало чим відрізняється від його середини чи фінішної прямої. Це звучить як трюїзм, але яким буде початок, таким буде й усе життя людини у науці. Адже виправити стартові помилки буває дуже складно. Якщо ж початок був вдалим, то людина намагається цей успіх і стиль життя, що призвів до нього, втримати й далі, він стає звичкою. Отже, якщо на початку кар'єри ти став на шлях розробки тривіальних питань, уникання ризиків, а то й – халтури та наукоподібних опусів, то таким, скоріше за все, й буде усе твоє подальше життя. Його творчим чи науковим не назвеш. Й навпаки, людина, яка з перших кроків у науці не побоялась взятись за складне питання, вирішила шукати неординарних шляхів його розроблення, здобуде успіхів. Може, й не при вирішенні свого першого амбіційного питання, але, якщо не змінить вже обраного стилю наукового життя, то неодмінно стане успішною й справді щасливою. А щастя буває різним. Щастя у коханні й щастя в науковій творчості – найбільш потужні та якісні. Цього я й бажаю науковій молоді – справжнього кохання й справжньої творчості у науці.

Вельмишановний Михайле Дмитровичу, редколегія журналу «Фізична географія та геоморфологія» щиро вітає Вас з ювілеєм! Ми цінуємо Ваш вагомий вклад у розвиток географії, Вашу наукову та педагогічну діяльність і зичимо міцного здоров'я, родинного щастя, захоплюючих подорожей та нових звершень!